

Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії

О. Ф. Скакун

доктор юридичних наук, професор, академік
НАПРН України

У статті обґрунтовується значення проблематизації для пізнання загальної теорії права і держави; акцентується увага на деяких дискусійних і невирішених проблемах метатеорії цієї дисципліни (назва, об'єкт, предмет).

Ключові слова: загальна теорія права і держави (загальнотеоретична юриспруденція), проблематизація науки, метатеорія науки, об'єкт науки, предмет науки.

В статье обосновывается значение проблематизации для познания общей теории права и государства; основное внимание обращено на некоторые спорные и нерешенные проблемы метатеории этой дисциплины (название, объект, предмет).

Ключевые слова: общая теория права и государства (общетеоретическая юриспруденция), проблематизация науки, метатеория науки, объект науки, предмет науки.

Наукова рада та редакційна колегія журналу «Бюлетень Міністерства юстиції України» вітають Ольгу Федорівну з 75- річчям!

Щиро зичимо здоров'я, добробуту, щастя й удачі, весняного тепла, життєвої наснаги та нових здобутків у науковій і громадській діяльності.

Нехай Вас підтримують і надихають рідні люди, розуміють та допомагають колеги.

In article provides for value of problem knowledge of the general theory of the law and the state; the basic attention is turned on some disputable and unresolved problems of a metatheory of this discipline (the name, object, a subject).

Keywords: *general theory of the law and the state (general-theoretical jurisprudence), problem knowledge of a science, a metatheory of science, object of a science, an object of science.*

Проблематизація загальної теорії права і держави як шлях конвенціонального формування образу науки. Відлік сучасної проблематизації теорії права і держави, позначеної в назві статті, ми ведемо з утворення незалежної України. Цей період характеризується усвідомленням того, що теорія права і держави є частиною соціально-гуманітарних наук, наук про людину, її цілі, цінності, діяльність.

Слово «проблематизація» припускає досягнення домовленості, конвенціональне формування образу науки, тобто створення типу знання, яке включає досвід саморефлексивної, самокритичної властивості – знання про знання. Такий підхід вимагає об'єктивної оцінки стану розвитку теорії права і держави в Україні за двадцять років, обліку її досягнень і невдач, переосмислення перших і подолання останніх.

Адже багато чого перемінилося в правовому житті суспільства після проголошення незалежності України: відбулася зміна політичної, економічної і наукової картини світу, правової ідеології, юридичного світогляду, внаслідок формування особи в умовах індивідуалізованого суспільства та глобалізації всієї системи людських відносин. Великим завоюванням цього періоду стала свобода науко-

вої творчості, що забезпечила плюралізм суджень і методологій. У загальній теорії права і держави, як і в усій юриспруденції, за роки незалежності України нагромадилися нові (або відносно нові) проблеми, що змушують знову й знову звертатися до самооцінки отриманих результатів і прогнозування подальшого розвитку.

Узагальнюючи здійснене в сфері науки теорії права і держави за минулі роки, замислюєшся над питанням: чи переживає сьогодні ця наука кризу, внаслідок «радикальних трансформацій її підстав»* (схематично лінія розвитку йде вниз), «тупцює на місці» (лінія горизонтальна) або постійно й успішно збагачується новими теоретико-практичними висновками й пропозиціями (лінія йде вгору).

Відразу ж наголосимо, що в умовах радикальної трансформації підстав загальної теорії права (її метатеорії) говорити про її особливі успіхи не доводиться. Ця дисципліна переживає період змін.

Певним досягненням є проблематизація загальної теорії права і держави, що виразилася у формуванні спеціальних (вузьких) напрямків наукових досліджень у її межах. Крім наявності традиційних теорій, які відзначаються високим рівнем загальності (теорія правотворчості, теорія правозастосування та інші), формуються, зазвичай на базі інститутів права, спеціальні (вузькі) напрямки. Виходячи з принципу діалектичного співвідношення загального і конкретного (приватного) рівнів пізнання в науці, їх називають приватними теоріями [2, 77-78] (теорія закону, теорія юридичної техніки, теорія юридичних помилок, загальне вчен-

* Ряд учених характеризує сучасний стан загальної теорії права і держави й усєї юриспруденції – не тільки вітчизняної, а й світової – як кризове. Наприклад, учений-юрист РФ І. А. Честнов пов'язує кризовий стан юриспруденції з загальною соціальною кризою сучасного суспільства (незадовільний стан «правової політики», «інфляція законодавства») та зміною картини світу, світогляду [1, 13-14].

ня про правовідносини, теорія правового порядку, теорія прав людини та ін.)*.

Конкретні (приватні) теорії проходять схожі етапи розвитку: 1) «дотеоретичний» – визрівання проблемної ситуації, коли проблема ще не усвідомлюється, але відчуваються тимчасові збої у звичайній теоретичній діяльності та пропонуються різні варіанти її вирішення в різноманітних галузях юридичної науки без їхньої консолідації в загальнотеоретичній сфері, тобто без прояву інтересу теоретиків права; 2) теоретичний (дослідницький) – теоретики права ставлять наукові питання в результаті з'ясування кола евристичних задач, що передують проблемі, підтверджують наявність проблемних ситуацій, які вимагають нетривіальних способів вирішення; установлюють специфіку методології їх дослідження, уточнюють понятійно-категоріальний апарат; 3) теоретичний (науковий) – обґрунтовується система теоретичних знань як новий напрямок, як певна конкретна теорія, усвідомлюється проблема на основі доспілої проблемної ситуації, уточнюються взаємозв'язки в її постановці між загальною теорією права і держави, філософією права, різними суспільними науками; вводиться теоретично уточнений понятійно-категоріальний апарат у загальний юридичний науковий обіг.

Особливо слід наголосити на проблематизації підстав права на стику теорії права й суміжних дисциплін, що породжена визнанням різноманіття типів праворозуміння, їхніми неоднозначними уявленнями про міру свободи, рівності, справедливості, благоденство та інші онтологічні і аксіологічні підґрунтя життєдіяльності людини. Проблеми, розглянуті з використанням філософсько-пра-

вових підходів, відкривають можливість теорії права і держави формувати нові загальнотеоретичні поняття, а міждисциплінарна трансляція методів інших дисциплін (соціології, економіки) дозволяє з їхньою допомогою адекватно вивчати правову реальність у межах цієї наукової дисципліни. Саме вказана проблематизація сприяє виявленню проблемних ситуацій, що виникають у межах конкретних (приватних) теорій, та багато в чому визначає ефективність подальшого вдосконалювання загальної теорії права і держави як знання більш високого рівня.

Цінність системи ідей, які репрезентують конкретні (приватні) теорії, виражається в такому: а) стимулюється розвиток інших конкретних (приватних) теорій; б) збагачуються традиційні теорії, тобто теорії високого рівня загальності; в) формуються нові загальнотеоретичні поняття в результаті відмови від понять, утворених на основі метафоризації – перенесенні людських характеристик на неживі предмети (що характерно для юридикопозитивістської методології); в) використовуються в галузевих юридичних дисциплінах на новому методологічному рівні.

Дискусійні та невирішені проблеми метатеорії загальної теорії права і держави. Найгострішими проблемами є ті, які створюють образ науки теорії права і держави. Це її метатеоретичні проблеми. Нагадаємо, що термін «метатеорія» (від гр. «ціль» – зверху, над) означає теорію, що аналізує різні властивості, структуру, закономірності, методи та прийоми дослідження іншої теорії, яка називається об'єктною. Відносно теорії права і держави вона є теорією про теорію [3, 87]. Будь-який підручник по теорії права і держави, крім значної частини, у якій дається інформація про зміст основних структурних частин її предмета (теорія), включає ще й вступну частину (метатеорія), у якій повідомляється про саму нау-

* Розробка вузьких (спеціальних) теорій у межах загальної теорії права і держави почалася ще в радянські часи. Див.: Халфина Р. О. Общее учение о правоотношениях. – М.: Юр. лит., 1974 та ін.

ку – про її об'єкт і предмет; мету і задачі; функції; поетапну еволюцію; особливості методології; атрибути будови (склад і структуру); понятійно-категоріальний апарат. Такий виклад матеріалу, коли розділам, присвяченим основному змісту теоретичних проблем, передують розділи з теоретичним аналізом складу самої науки та її методологічного інструментарію, надає цілісність науці, її структурі і змісту, назві. Метатеорія, будучи одним із аспектів наукознавства (якщо наукознавство розуміти у вузькому значенні, то воно й метатеорія збігаються), виступає другим ярусом наукового дослідження, тим рівнем самопізнання, на якому її подальший рух уперед потребує рефлексивності науково-теоретичного знання, «уплітання саморефлексії в саму тканину наукового дослідження» [4, 302].

Звертання до дослідження власної метатеорії набуває особливої значущості, тому що здатне породити рух загальної теорії права і держави в напрямку її реорганізації та збільшення нового знання.

Зупинимо увагу на проблемах метатеорії загальної теорії права і держави, актуалізованих ученим середовищем:

1. *Проблема назви дисципліни* (загальна теорія права і держави або загально-теоретична юриспруденція). В умовах, коли відбувається проблематизація юридичної науки та підстав права, а суміжні дослідницькі напрямки і юридичні дисципліни (філософія права, антропологія права та ін.), які складно кваліфікувати науковими, визнаються допоміжними складовими частинами теорії права, примножилися пропозиції вчених ввести нову назву для загальної теорії права і держави – «загально-теоретична юриспруденція». Крім того, арсенал назв поповнюється й іншими: «загально-теоретичне правознавство», «загальна юриспруденція», «загально-теоретична юридична наука».

Дійсно, відійшло в минуле ототожнення об'єктивного права з позитивним правом, а права позитивного винятково з вивченням належного права. Об'єктом загальної теорії права і держави стало не тільки належне, а й суще право, тобто право діюче, надпозитивне, що дозволило даній дисципліні включити у свій зміст і соціологічне знання. Водночас об'єктом загальної теорії права і держави є дослідження психологічних (психічних) закономірностей дії права, а також вивчення його в антропологічному вимірі. У такий спосіб розширилися обрії загальної юридичної теорії в пізнанні соціальної (і правової) реальності. Як мінімум, це виразилося у формулюванні наукових гіпотез, необхідних для праворозуміння; виробленні нової методології; аналізі правових інститутів у персоніцентристській парадигмі – оцінці змісту права через особу.

В області юридичної освіти (після приєднання України до Болонського процесу в 2005 р.) затребуваним стало зближення з європейськими вимогами національних навчальних програм. Мабуть, уперше в вітчизняній навчальній літературі назва «загально-теоретична юриспруденція» як синонім загальної теорії права і держави застосована О. Ф. Скакун у підручнику «Теорія держави і права (енциклопедичний курс)», перший розділ якого озаглавлений «Вступ до загально-теоретичної юриспруденції», а § 1 глави 2-ої названий «Виникнення загальної теорії права і держави (загально-теоретичної юриспруденції)» [5, 17, 21-24]. Наприкінці 2011 р. під назвою «Загально-теоретична юриспруденція» вийшов підручник, підготовлений колективом авторів Одеського національного університету «Одеська юридична академія», за ред. проф. Ю. Н. Оборотова [6], який розрахований на цілісне сприйняття студентом права як полісемантичного явища.

Відомі українські вчені-правознавці в наукових статтях неодноразово обґрунтовували доцільність заміни назви дисципліни «загальна теорія права і держави» на більш інтегроване: «загально-теоретична юриспруденція». Зокрема, М. І. Козюбра одну зі статей назвав «Переосмислення предметного поля вітчизняної загально-теоретичної юриспруденції як одна з умов її включення в євроінтеграційні процеси в галузі науки і освіти» [7, 39-40], іншу – «Загально-теоретичне правознавство: стан і перспективи». Водночас в тексті останньої статті в якості синоніма загально-теоретичного правознавства широко використовується словосполучення «загально-теоретична юридична наука» [7, 36-37].

Пропозиція про нову назву наукової і навчальної дисципліни «загально-теоретична юриспруденція» («загально-теоретичне правознавство») заслуговує докладного обговорення співтовариством юристів. Така постановка питання настільки ж закономірна, як і зростання ролі та значення теорії права і держави (загально-теоретичної юриспруденції) для всієї юриспруденції в умовах розуміння значущості її проблематизації. Адже юриспруденція вимагає дотримання єдності мови права та використовувана складу погоджених понять.

Разом з тим важлива не стільки заміна назви дисципліни, скільки концептуально витриманий зміст її предмета, що позбавлений некритичного розширення за рахунок психології, етики й інших дисциплін та викладається на сучасній методологічній і категоріальній основі – з використанням оновленого правового інструментарію. Здавалося б, аналіз права через призму філософського, соціологічного, психологічного, антропологічного та іншого знання, суміжного із загальною теорією права і держави, сприяє формуванню дослідницьких напрямків (теорій,

вчень) як показника того, що відбувається «збирання» в одну маргінальну галузь юридичної науки різних відомостей про право, створення цілісної інтегрованої теорії права і держави (загально-теоретичної юриспруденції)*.

Однак є сумнів у ваговитості доводів щодо того, що напрямки (теорії, вчення), які виникають на стику дисциплін, суміжних із загальною теорією права і держави, є безпосередньо елементами останньої. Як відзначає Ж.-Л. Бержель, «у філософії права більше власне філософії, ніж права» [9, 19]. Адже «материнським» фундаментом «дочірніх» напрямків (теорій, вчень) служить не так загальна теорія права і держави, як суміжні з нею дисципліни. Тому імпульс розвитку циклу нових напрямків (теорій, вчень) здатні дати і загальна теорія права і держави, і кожна з цих дисциплін.

Для підтвердження того, що стимулятором формування в юриспруденції нового напрямку можуть виступати інші науки, назовемо «економіку права» (інакше: економічну теорію права), що виникла на стику економічної теорії і юриспруденції. Саме розгляд права як одного з факторів впливу на економіку сприяв формуванню названого напрямку в економічній теорії. У самому загальному вигляді суть цього напрямку можна сформулювати так: аналіз права з позицій економічної науки [10; 11; 12]. При цьому економіка права не введена в юриспруденцію як її складова частина, хоча її нерідко називають найуспішнішим напрямком з теорії права, що сформувалися в другій половині ХХ ст. [13, 659-696]. Сьогодні економіка права визнається складовою частиною сучасної європейської юридичної (і економічної) освіти.

* Тут маємо на увазі й власну характеристику даної дисципліни як «комплексної, інтегральної науки, що поєднує в собі аналітичну юриспруденцію, філософію права, соціологію права» [5, 25].

Зрозуміло, що вплив економічної теорії, політології та інших суспільних наук на юриспруденцію, як і економіки, політики на право, повинен враховуватися. Збагачення юридичної науки новими термінами, формулами, ідеями (у тому числі й за рахунок пов'язаних з нею економічних, політичних та інших наукових дисциплін) дозволяє повніше аналізувати правовий матеріал, накреслювати перспективи розвитку права, прогнозувати й передбачати майбутнє юридичної науки. Разом з тим, це не означає, що об'єктом пізнання юридичної науки може бути як юридична, так і неюридична матерія. Неюридичне середовище може скласти зміст об'єкта юридичної науки разом з юридичною матерією лише в тій частині, яка має до останньої безпосереднє відношення, і в тій мірі, яка «працює» на неї.

При обговоренні питання про офіційну зміну назви (і відповідно предмета) загальної теорії права і держави, як навчальної дисципліни, доцільно врахувати, що вона викладається на першому курсі й повинна за змістом давати уявлення про основні поняття та базові категорії юриспруденції, бути ближче до практики. А середній студент-першокурсник, на жаль, не в змозі засвоїти право як полісемантичне явище. Тільки до останнього року навчання (коли вже читається курс «проблеми загальної теорії права і держави») формується загальний світогляд майбутнього професіонала: завдяки отриманим знанням з філософії права, логіці, галузевим юридичним наукам, він дозріває для приведення розрізнених знань у певну систему.

Що стосується наукових досліджень з загальнотеоретичної юриспруденції, автори яких з метою охоплення всієї різноманітності аспектів пізнання права використовують різні «міждисциплінарні» підходи, що виникли на стику суміжних

наук з теорією права і держави, то в них необхідно витримувати розумну комбінацію сфер раціонального та ірраціонального (догма права, соціологія права, філософія права). Тематика наукових досліджень повинна координуватися з тим, щоб не порушувалася рівновага в пізнанні вказаних сфер, а для цього слід переосмислити мету юридичної науки (у тому числі теорії права і держави), якою є як пошук оптимальних для суб'єктів рішень, так і пошук істини. У разі перетворення теорії права і держави у рефлексію про високі матерії, цікавою, але відірваною від потреб правореалізаційної діяльності, від реального життя, вона не зможе виконати роль узагальнюючої загальнотеоретичної, фундаментальної, методологічної наукової та навчальної дисципліни щодо інших юридичних наук і практики, загальної теорії всієї юриспруденції.

Відзначимо, що назви дисципліни (загальна теорія права й загальнотеоретична юриспруденція), по суті, взаємозамінні, тільки перша, що встоялася – ближче до романо-германського типу правових систем, а друга, пропонована – до англо-американського. Зміна назви теорії права і держави зажадає переосмислення назв таких дисциплін, як історія права і держави, історія політичних і правових вчень (історія вчень про державу і право), а також стимулюватиме розгляд питання про загальне порівняльне правознавство як автономну дисципліну в системі спеціальностей по захисту дисертацій 12.00.01.

2. *Проблема об'єкта загальної теорії права і держави.* Щодо проблеми співвідношення об'єкта і предмета юриспруденції (у тому числі загальної теорії права і держави) між ученими існували й дотепер існують певні розбіжності. Мова йде не про ту більшість учених-теоретиків, які визнають дуалізм предметів юридичної науки (у тому числі теорії права і держави), а про позиції, що розходяться

із цією більшістю в питанні про співвідношення об'єкта і предмета науки (зауважимо, що об'єкт і предмет наукового дослідження не є тотожними об'єкту і предмету науки).

Одна позиція вчених виражається в ствердженні, що юриспруденція характеризується дуалізмом об'єктів (право і держава) і єдністю предмета (єдине поняття про ці два об'єкти, що виражає їхні основні сутнісні властивості). Наприклад, В. С. Нерсесянц у підручнику «Проблемы общей теории права и государства», відштовхуючись від філософської точки зору (широко розповсюдженої в 50-80-х рр. ХХ ст. [14, 14-17]), дає такий заголовок пар. 2 гл. 1: «Дуалізм об'єктів і єдність предмета юриспруденції». Він відзначає, що «...об'єкт науки – це те, що ми знаємо до його наукового вивчення, а предмет – це вивчений об'єкт, те, що ми знаємо про нього після наукового пізнання. Мова, по суті, йде про розрізнення пізнаваного об'єкта і ідеї (теоретичного змісту, розумового образу, логічної моделі і т. д.) пізаного об'єкта» [15, 3-4]. Для досягнення єдності предмета науки вчений пропонує виходити з «поняття права» в усіх аспектах його теоретико-пізнавального прояву й вираження, як первинного, базового, яке містить у собі «правове поняття держави» [15, 6, 18].

Особливість іншої позиції (В. М. Протасов) проглядається в акценті на суб'єктивації об'єкта (суб'єкт об'єкт). Керуючись обґрунтованою тезою про єдність об'єкта, предмета та методу науки, В. М. Протасов справедливо відзначає, що об'єкт науки – це, насамперед, певна сфера діяльності (межі дослідницької уваги), із якої виступає фігура ученого як суб'єкта цієї діяльності, оскільки без суб'єкта немає об'єкта [3, 88].

Дійсно, об'єкт науки – ті факти (явища та процеси, тобто частина реальнос-

ті), на які спрямовано наукове пізнання вченого: вони служать певною сферою його наукової діяльності, дослідницької уваги, наукових інтересів. Предмет науки перебуває в межах об'єкта науки. Якщо об'єктом науки є та частина об'єктивної реальності, яка утягнута в пізнавальну діяльність суб'єкта (вибір об'єкта пізнання науки визначається вченим), то предметом є її результат – те знання, яке виникло після вивчення об'єкта, стало частиною змісту науки.

Сприймаючи аргументацію В. М. Протасова щодо кваліфікації об'єкта пізнання (поле наукової діяльності, яке визначається його дослідником) і його предмета (система придбаних у ході дослідження знань, які повинні ввійти в систему науки), не можна однозначно погодитись з його висновком про необхідність заміни дуалізму об'єктів юридичної науки (позиція В. С. Нерсесянца) на плюралізм тих же об'єктів. Об'єктами теорії права В. М. Протасов називає безліч індивідуальних правових систем, що існують у сьогоденні й у минулому, а об'єктами теорії держави – усі конкретні держави, як сучасні, так і ті, що були в історії державно організованого суспільства [3, 88]. Наведені об'єкти теорії права і держави є скоріше об'єктами вивчення предмета загального порівняльного правознавства, де простір права (правові системи держави, сім'ї (типи) правових систем) обумовлює його (права) специфічне формування. Загальна теорія права і держави вивчає правову реальність, узятую глобально, визначає головні, стрижневі осі правових систем світу – право і державу (останню у ракурсі взаємодії з правом) як загальну цілісність, а не як сукупність.

3. *Проблема предмета теорії права і держави* (дискусії про поділ науки на загальну теорію права і загальну теорію держави та про єдність предмета теорії права і держави).

Серед російських теоретиків (осторонь не залишаються й вітчизняні правознавці) тривають дискусії про те, чи слід відокремлювати загальну теорію держави від загальної теорії права, а якщо ні, то наскільки об'ємно в теорії права повинні бути представлені проблеми держави. Обґрунтування необхідності відокремлення теорії держави від теорії права й наділення державознавства статусом самостійної науки було дано Є. В. Чиркіним у підручнику за назвою «Державознавство» (1999 р.). На думку вченого, державознавство «вивчає явища державності в комплексі» і «являє собою систему знань про державність у її різних зв'язках і опосередкуваннях», яку не можуть дати нині ні соціологія, ні політологія, ні загальна теорія права і держави [16, 11-12]. Наукова позиція Є. В. Чиркіна знайшла підтримку ряду вчених. Зокрема, А. С. Мамут в 2009 р. підкреслював, що загальна теорія держави (державознавство) – самостійна галузь знання, «органічно пов'язана з легалістикою, що сполучається з юриспруденцією, з ідеями інших галузей теоретичного знання» [17, 66].

Інші вчені, не заперечуючи того факту, що питання держави є загальними для теоретиків права та політологів, фахівців з конституційного права, фахівців з інших галузей права, запропонували йти по шляху пізнання проблематики держави кожної з цих юридичних наук відповідно до їхніх предметів. Звідси виходить, що для досягнення єдності предмета загальна теорія права і держави повинна вивчати сутнісні властивості держави з позиції її взаємодії з правом.

Така точка зору висловлювалася ще в працях дореволюційних учених. Наприклад, Ф. В. Тарановський у підручнику «Енциклопедія права» (1917 р.) викладав проблему державної влади в юридизаційному аспекті як «суверенну волю юридич-

ної особи держави» [18, 368]. П. О. Недбайло в 1971 р. застерігав: ігнорування специфіки права приводить до забуття специфіки предмета юридичної науки. Він відзначав «органічно властивий правовий зв'язок» між правом і державою, підкреслював, що «поділ науки на державознавство та правознавство не викликається об'єктивним розвитком і службовою роллю права і держави» [19, 6-11].

Подібна думка проводиться в працях більшості сучасних учених: право передує державі, може існувати без держави й поза державою при певних соціальних обставинах [20, 51]; «право самостійне від держави, наскільки від держави незалежне суспільство» [21, 312]; у теорії права повинна вивчатися та державна проблематика (наприклад, державний режим), яка може супроводжуватися спеціальним аналізом законодавчих актів, що лежать у їхній підставі [22, 19].

«Відступом» від єдиного предмета теорії права і держави є роздільне визначення В. М. Протасовим предмета теорії права і предмета теорії держави. Предметом теорії права він називає субстанціональні, функціональні та генезисні характеристики, загальні для всіх типів права та для індивідуальних (конкретних) правових систем усіх історичних епох, а також типологія права, а предметом теорії держави (за аналогією з теорією права) вважає субстанціональні, функціональні та генезисні характеристики, загальні для всіх типів держави й для індивідуальних (конкретних) держав усіх історичних епох, а також типологія держави [3, 89]. По суті, В. М. Протасов недалеко відійшов від прихильників поділу загальної теорії права і держави на правознавство та державознавство.

У науковій і навчальній літературі предметом теорії права і держави визнаються переважно «загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування пра-

ва і держави...» [23, 16], «загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування правових і державних явищ і процесів...» [24, 19], причому не тільки закономірності, а й випадковості, тому що без знання випадковостей (щодо малих змін) складно правильно зрозуміти загальні закономірності [5, 26; 6, 13].

Постає питання, чи правильно визначати предмет загальнотеоретичної юриспруденції через категорію «загальні закономірності...» в умовах, коли його система розширена за рахунок ненаукових дисциплін (наприклад, філософія права пізнає право як «духовний феномен», а не як «безпосередню реальність»). Визнаючи можливість пізнання права шляхом установлення закономірностей, що вимагають «опису фактів, які піддаються верифікації», деякі вчені висловлюють сумнів у потенціалі пояснення «закономірностями» філософського, світоглядного, сприйняття змісту права [8, 39]. Однак, ними не вносяться обґрунтовані пропозиції про більш адекватне значення вираження предмета загальнотеоретичної юриспруденції, хоча зазначається, що «предметоутворюючим для загальнотеоретичної юриспруденції, як і для юридичної науки в цілому, повинно виступати поняття права» [8, 37].

Між тим, при визнанні «поняття права» в якості предмета загальнотеоретичної юриспруденції майже ставиться знак рівності між нею та філософією права. Адже у праці «Філософія права» Г. В. Ф. Гегель називав предметом філософії права «поняття права і його здійснення» [25, 8]. А якщо врахувати, що філософія права досліджує насамперед «найбільш загальні принципи правової реальності та її пізнання», або інакше: «найбільш загальні принципи взаємодії повсякденної реальності людини із системним світом, загальні принципи існування, пізнання та перетворення правової реальності» [26, 12],

то стане очевидним, що колишнє визначення предмета теорії права і держави через «загальні закономірності...» не настільки вже й неприйнятне для оновленої назви теорії права і держави («загально-теоретична юриспруденція»), хоча й вимагає додаткового уточнення*.

Відзначена різноманітність аналізу метатеорії загальнотеоретичної юриспруденції (об'єкта, предмета та ін.) – прояв форм внутрішньонаукового пошуку, самопізнання, без якого неможливий рух уперед.

Отже, до назрілих проблем (в аспекті теми статті), які можуть бути вирішені об'єднаними зусиллями вітчизняних і зарубіжних учених-правознавців можна віднести такі (як мінімум): переосмислення об'єктно-предметної сфери юридичної науки і її галузей, зокрема загальної теорії права і держави; погоджене уточнення вченими її найменування, адекватне предмету (при врахуванні органічної єдності права і держави в контексті юридичного аспекту дослідження останньої); розбір комплексності загальнотеоретичної юриспруденції (місце в ній філософії права, соціології права, догматики права), впровадження принципу міждисциплінарності в пізнання проблем теорії права і держави; установлення співвідношення загальної теорії права і держави з новими напрямками та дисциплінами (наприклад, економікою права); подальша проблематизація загальної теорії права і держави як підсумок успішного розвитку юридичної науки та практики; зростання моральної відповідальності вчених-правознавців за якість наукових досліджень та ін. Уявляється також важливим зберегти кращі традиції вітчизняної юриспруденції, у розвиток якої внесли вклад чимало талановитих теоретиків права України.

* Це питання потребує спеціального розгляду в окремій статті.

Список використаної літератури

1. Честнов И. А. Проблемы и перспективы теории права // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – СПб., 2009. – № 6.
2. Липень С. В. Развитие общей теории как процесс конкретизации научного знания // Государство и право. – М., 2009. – №10.
3. Протасов В. Н. Некоторые вопросы правовой метатеории // Государство и право. – 2009. – №11.
4. Лекторский В. А. Субъект. Объект. Познание. – М., 1980.
5. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). – Х.: Эспада, 2007. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: Учеб. / Под ред. Ю. Н. Оборотова. – О.: Юрид. л-ра, 2011.
6. Козюбра М. Переосмислення предметного поля вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції як одна з умов її включення в євроінтеграційні процеси в галузі науки і освіти / Про українське право. – Число IV. – К.: Грамота, 2009.
7. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи // Право України. – 2010. – №1.
8. Бертельс Ж.-Л. Общая теория права. – М.: NOTA VENE, 2000.
9. Познер Р. Экономический анализ права: в 2-х т / Пер. с англ., под ред. В. Л. Тамбовцева. – СПб.: Экономическая школа, 2004.
10. Одинцова М. И. Экономика права. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2007.
11. Тамбовцев В. А. Право и экономическая теория: учебное пособие для вузов. – М.: ИНФРА, 2005.
12. Harris R. The Uses of History in Law and Economics // Theoretical Inquiries in Law. 2003. Vol. 4, No 2.
13. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования. – М., 1964.
14. Проблемы общей теории права и государства. Учеб. для вузов/ Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: НОРМА, 2002.
15. Чиркин В. Е. Государствоведение: Учеб. – М.: Юрист, 1999.
16. Мамут А. С. Современное состояние и перспективы развития общей теории государства и права // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – СПб., 2009. – № 6.
17. Тарановский Ф. В. Энциклопедия права. – СПб.: Лань, 2001.
18. Недбайло П. Е. Введение в общую теорию государства и права. – К.:Вища школа, 1971.
19. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підруч. – 3 вид. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011.
20. Малахов В. П. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории: монография / В. П. Малахов, Н. Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011.
21. Мачин И. Ф. Современное состояние и перспективы развития общей теории государства и права //Известия высших учебных заведений. Правоведение. – СПб., 2009. – № 6.
22. Теорія держави і права. Академіч. курс. Підруч. – К.: Юрінком Інтер. 2006.
23. Загальна теорія права і держави. Підруч. За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009.
24. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М., 1990.
25. Иконникова Г. И., Ляшенко В. П. Философия права. – М.: ГАРДАРИКИ, 2007.